

Тема: Гносеологія

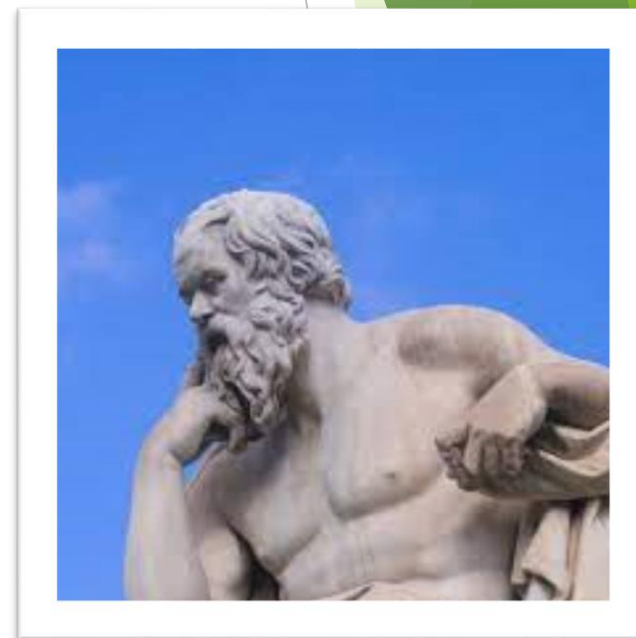
ПЛАН:

1. Проблема пізнання в історико-філософському контексті.
2. Сутність та структура пізнавального процесу. Суб'єкт та об'єкт пізнання. Діагностика як специфічна форма пізнання.
3. Види пізнавальної діяльності: чуттєве і раціональне, емпіричне і теоретичне пізнання.
4. Проблема істини в пізнанні. Основні філософські концепції істини.
5. Основні характеристики та критерії істини.
6. Специфіка наукового пізнання, його рівні і форми

Проблема пізнання в історико-філософському контексті

Проблеми пізнання досліджує розділ філософії (або філософська наука) під назвою "гносеологія" (давньогрец. "гносис" - пізнання; "логос" — учення, наука). Інколи цей розділ філософії іменують "епістемологія" (давньогрец. "епістема" - знання, наука; "логос" - учення), але здебільшого епістемологію розглядають або як теорію знання, або як дослідження лише наукового знання.

Пізнання неможна розглядати однобічно; у реальному виявленні пізнання — це органічний елемент людської життєдіяльності, що розвивається від незнання до знання, від неповного та непевного знання—до повнішого та надійнішого, від видіння туманного, затьмареного—до проясненого.

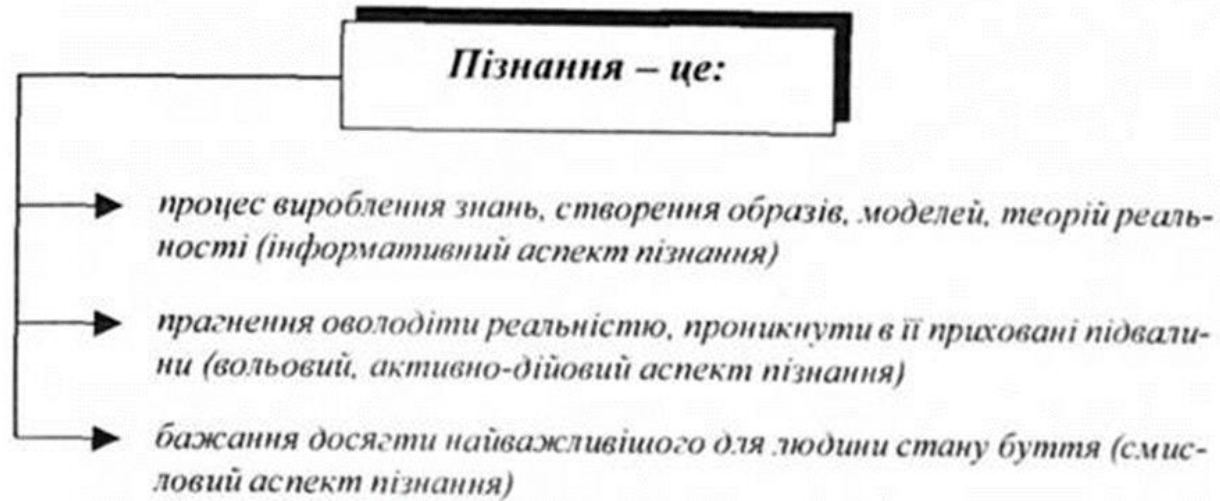

Першим питанням гносеології є визначення природи пізнання: що є пізнання, що штовхає людину до пізнання, чи приречена людина пізнавати? У найзагальнішому розумінні пізнання постає як процес взаємодії свідомості та дійсності, унаслідок якої у свідомості вибудовуються образи, інтелектуальні моделі та конструкції, які дають змогу людині поліпшувати свої стосунки з дійсністю, робити свої дії оптимальнішими або ефективнішими, збільшувати свої можливості та міру свободи.

При осмисленні наведеного розуміння пізнання важливо звернути увагу на те, що реально здійснює пізнання не свідомість сама по собі, не мозок, а людина з усіма її життєвими проблемами, можливостями, бажаннями та пристрастями. Цей момент входить у поняття об'єкта та суб'єкта як вихідних понять гносеології.

Сучасні гносеологія та епістемологія вважають, що поняття пізнання має принаймні три основні змістові наголоси:

Найчастіше пізнання ототожнюється саме із процесом продукування знання, але неважко побачити в людській допитливості, у пізнавальному натхненні, у прагненні щось пізнати та зрозуміти бажання проникнути в потаємні глибини речей, опанувати їх, впливати на них. Цей моменту пізнання робить його живим, енергійно напруженим, емоційним, злитим із волею та бажанням. Але якщо ми поставимо "остаточне" запитання: якою може бути кінцева мета пізнання, - то, урешті-решт, через пізнання ми сподіваємося знайти для себе (і для людства) щось найважливіше, заповітне. За допомогою пізнання ми прагнемо розв'язання основних проблем нашого життя, оскільки пов'язуємо пізнання із духовною сутністю людини та із можливістю для неї саме у духовному пошуку досягнути для себе найважливішого.

Якщо розуміти пізнання винятково в дусі продукування знань та інформації, то не уникнути скепсису, адже дійсність постає перед нами нескінченною як за обсягом, так і за глибиною та мінливістю. Але при тому ми не можемо не визнати, що знання та пізнання справді збільшують можливості людини в її взаємодії зі світом, значно збагачують сфери та напрями людської життєдіяльності, збільшують ступені людської свободи.

Деякі філософи-скептики (Піррон, Секст Емпірик, М.-Б. де Монтень, Д. Юм) висловлювали сумнів щодо можливості отримати істинне знання. Інші філософи, зокрема І. Кант, заперечували здатність людини до пізнання сутності об'єктів ("речі в собі"), агностики обмежували пізнання сферою явищ ("речі для нас"). Цим вони обґрунтовували розповсюджений в сучасній некласичній філософії гносеологія най песимізм (лат. - найгірший) - зневіра у можливості людського розуму пізнати сутність речей і процесів, а також можливість керуватися здобутим знанням у практичному житті. Їх опоненти (Р. Де-карт, Г.-В. Лейбніц, Г.-В.-Ф. Гегель, К. Маркс) наголошували на необмежених можливостях людського розуму, його пізнавальній могутності, вірі в його здатність досягнути істину. На цьому ґрунтується гносеологічний оптимізм (лат. - найкращий) - віра у всемогутність сили розуму, його здатність озброїти людство істинним знанням, яке уможливорює продуктивно-доцільне використання природних ресурсів і суспільних надбань.

Сутність та структура пізнавального процесу. Суб'єкт та об'єкт пізнання. Діагностика як специфічна форма пізнання

Розглядаючи процес пізнання (відображення) в цілому як системне утворення, слід виокремити такі його елементи:

1) суб'єкт пізнання - це той, хто діє, впливає на об'єкт. Людина не є суб'єктом сама по собі. Вона стає і усвідомлює себе суб'єктом тільки в процесі предметної діяльності і спілкування. Під суб'єктом слід розуміти людину, яка є вихідним пунктом життєвої та пізнавальної активності, що здобуває знання, вибудовує теорії та концепції, зберігає й історично передає їх новим поколінням;

2) об'єкт пізнання - це той фрагмент (частина) об'єктивної реальності (соціальної, природної, правової та ін.), який включений у людську діяльність і пізнання. Об'єктивна реальність існує незалежно від людини, суб'єкта. Об'єктом пізнання виступають не тільки явища природи та суспільства, а й сама людина і відносини між людьми, їхні взаємини, а також свідомість, пам'ять, воля, почуття, духовна діяльність в усій поліфонії її проявів. 3) посередники пізнання - це засоби пізнання як матеріального характеру (знаряддя праці, прилади, інструменти, комп'ютери тощо), так і ідеального (поняття, категорії, художні образи, моральні норми, наукові теорії, концепції тощо).

- Теорія пізнання розглядає суб'єкт та об'єкт у діалектичному взаємозв'язку, взаємодії, єдності, де соціально активною стороною є суб'єкт пізнання. Активна роль суб'єкта знаходить свій вияв: у вибіркового його ставленні до предметного світу; у цілеспрямованні процесу пізнання; у беззупинній пошуковій і коригувальній роботі рецепторів, нервів і мозку.
- Результатом будь-якого пізнання є образ. Образ - це ідеальне узагальнення сутнісних відносин об'єкта. Характерні риси образу - подібність, адекватність оригіналові. Образ фіксується у знаках. Знак- це вже матеріальний носій інформації. Його функціями є збереження і передача інформації. Знаки і на їх основі штучна мова можуть існувати тільки на базі звичайної мови. Відносна самостійність знаку створює додаткові можливості для абстрактного мислення, дає змогу використовувати комп'ютерну техніку.

- Філософів завжди хвилювала проблема пізнавального ставлення людини до дійсності. Вони шукали відповіді на питання: які закономірності пізнавальної діяльності людини; які її можливості та здібності; які передумови, засоби та форми пізнання; які умови й критерії його істинності й достовірності. Але головними у філософії були і є питання про відношення знання про світ до власне світу, чи спроможна наша свідомість (мислення, відчуття, уявлення) давати адекватне відображення дійсності?
- На останнє питання існували в минулому й існують сьогодні різні відповіді. Так, своєрідну точку зору захищає філософський напрям, що відомий як агностицизм. Поняття агностицизму введено англійським природознавцем Томасом Гекслі. Агностицизм (від грец. а - не, гносис - знання), - це філософське вчення, яке заперечує цілком або частково можливість достовірного пізнання сутності дійсності. Проте помилковим є уявлення про агностицизм як про вчення, яке заперечує пізнання взагалі. Агностики вважають, що пізнання можливе лише як знання про явища або про власні відчуття. Головною ознакою агностицизму є заперечення можливості пізнання саме сутності дійсності, яка прихована за видимістю.

Види пізнавальної діяльності: чуттєве і раціональне, емпіричне і теоретичне пізнання

- ▶ Пізнання людиною світу, формування пізнавальних образів починається з чуттєвого контакту із зовнішнім світом, з чуттєвого відображення, з «живого споглядання».
- ▶ Під «живим спогляданням», «чуттєво – сенситивним відображенням» розуміють чуттєве відображення дійсності в таких формах, як відчуття, сприймання, уявлення.
- ▶ Об'єктом чуттєвого пізнання є окремі властивості, результатом пізнання є формування образу реальності.
- ▶ Вищим етапом пізнання в порівнянні з чуттєвим є раціональне пізнання. Формами раціонального пізнання є поняття, судження, умовиводи.

- ▶ Зв'язок пізнання з практикою визначає донаукове, так зване стихійно – емпіричне, буденне пізнання, яке виникає з формуванням людського суспільства. Це пізнання не йде далі окремих тверджень про різні властивості та окремі відношення предметів повсякденного досвіду. Емпіричне знання – відображення явищ, окремих відношень, безпосередніх зв'язків предмету. Одиниця емпіричного знання - факт. На емпіричному рівні здійснюється спостереження об'єктів, фіксуються факти, проводяться експерименти, встановлюються емпіричні співвідношення та закономірні зв'язки між окремими явищами.
- ▶ Формами емпіричного рівня є : описи, зведення, протоколи.

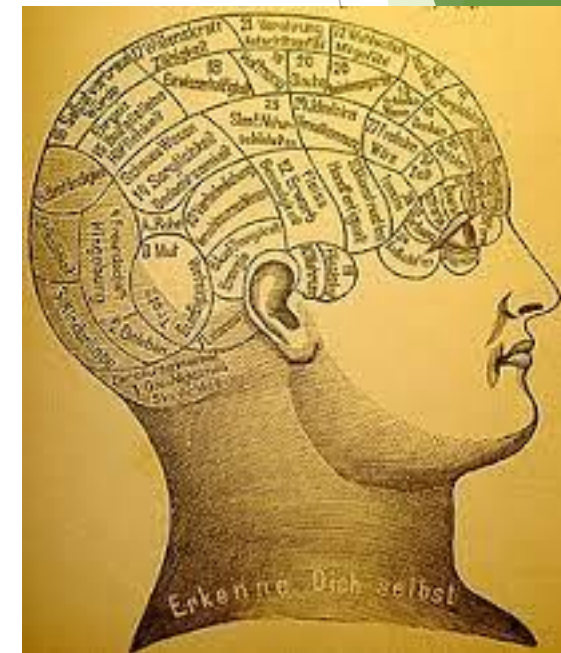

Методами емпіричного рівня пізнання є:

- ▶ - спостереження – реєстрація і фіксація властивостей і зв'язків в об'єкті пізнання;
- ▶ - експеримент – вивчення явищ в штучно створених умовах;
- ▶ - порівняння – співставлення предметів і явищ оточуючої дійсності;
- ▶ - вимірювання – кількісна оцінка предмету пізнання.

- ▶ На теоретичному рівні пізнання формується теоретичне знання, яке є відображенням сутності, на основі якої розкриваються внутрішні зв'язки предметів, явищ, процесів оточуючої дійсності. Ці зв'язки пізнаються на абстрактно-мислительному рівні. Це те, що у Канта називається «річчю в собі».
- ▶ Основним елементом теоретичного пізнання є теорія, як форма логічного мислення, в якій найбільш повно реалізується знання про предмет. В науковому пізнанні формуються і набувають відносної самостійності такі форми як ідея, проблема, гіпотеза, концепція і теорія.

- ▶ Ідея – форма наукового пізнання, яка відображає зв'язки, закономірності дійсності і спрямована на перетворення, також поєднання істинного знання про дійсність і суб'єктивну мету перетворення.
- ▶ Проблема – форма і засіб наукового пізнання, що є єдністю двох змістовних елементів: знання про незнання і можливість передбачення наукового пізнання.
- ▶ Гіпотеза – це форма і засіб наукового пізнання, за допомогою яких формується один з можливих варіантів вирішення проблеми, істинність якої ще не встановлена і не доведена.
- ▶ Концепція – форма та засіб наукового пізнання, яка є способом розуміння, пояснення, тлумачення основної ідеї.
- ▶ До методів теоретичного рівня пізнання належать: аксіоматичний метод, гіпотетико-дедуктивний, метод сходження від абстрактного до конкретного та єдності логічного і історичного.

Проблема істини в пізнанні. Основні філософські концепції істини

- ▶ Із самого початку усвідомлення пізнавальної проблематики перед людьми постало питання: якщо ми сприймаємо дійсність через певні наші образи, уявлення, поняття, то якою мірою можемо бути впевнені в їх надійності? Зазначене питання постає у гносеології як питання про істину пізнання.
- ▶ Найпоширенішим є тлумачення істини як відповідності знань та уявлень дійсності. Але таке тлумачення не витримує серйозної критики. Так, людський інтелект у процесі пізнання створює так звані «ідеальні об'єкти» («ідеальне коло» в геометрії, «ідеальний газ» у фізиці та ін.), але реально нічого ідеального не існує. Далі: в процес пізнання ми залучаємо свої прагнення, уподобання, інтереси, ідеали, переконання, проте всі дані інтелектуальні утворення не можна привести у порівняння із якимись речами чи явищами дійсності.

Істину як багатогранний інтелектуальний процес нелегко збагнути у всій повноті, тому нерідкісними, а, скоріше, типовими, постають однобічні підходи до неї, які можуть вилитись:

- ▶ у позицію догматизму — перебільшення значення сталого, незмінного елемента в пізнанні, прагнення вважати здобуті знання абсолютною істиною;
- ▶ у позицію релятивізму — перебільшення значення мінливості знань, проголошення усіх знань відносними;
- ▶ у позицію утилітаризму — зведення до рангу істини тих знань, які на даний момент виявились виправданими і корисними;
- ▶ у позицію нормативного ставлення до істини — істина недосяжна, проте важливим є не її отримання, а лише рух до неї.

Когерентна концепція істини:

- ❑ Розуміння **ІСТИНИ ЯК САМОУЗГОДЖЕНОСТІ, НЕСУПЕРЕЧЛИВОСТІ ЗНАННЯ**, узгодженості знання із своїми внутрішніми елементами;
- ❑ Одна із версій формується у філософії І. Канта, в працях філософів — **неопозитивістів XX ст.** (Р.Карнап, О.Нейрат та ін.);
- ❑ Запропонували **КОНЦЕПЦІЮ «ПРОТОКОЛЬНИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ»** з метою радикальної редукції наукового пізнання до емпіричних форм

- ▶ Наукова, об'єктивна істина (або гносеологічна форма істини) -це відповідність наших знань дійсності, адекватне відображення об'єктивної реальності в людському мисленні.
- ▶ Або, іншими словами, - істина є знанням про об'єктивний зміст дійсності. Об'єктивна істина - це такий зміст знання, який не залежить від людини і людства (тобто тут стверджується незалежність від людини не самого знання, а його змісту, саме в цьому полягає суть об'єктивності наукових знань).
- ▶ Ще Аристотель визначав істину як відповідність наших знань самим речам.
- ▶ Антична філософія бачила в пошуку істини мету і сенс людського існування.
- ▶ +Уся класична європейська філософія абсолютизувала гносеологічну потребу людини в досягненні достовірного знання про світ. Вважалося, що істини науки спроможні допомогти встановити гармонію людських стосунків, побудувати справедливе суспільство, утвердити людську гідність і зробити людину вільною і щасливою.
- ▶ Вся класична культура (і в цьому її велич) визнавала цінності істини, добра і краси, але шляхом здійснення цих ідеалів вважала розвиток науки, оволодіння законами природи і суспільства. Тому проблема гносеології, проблема можливості досягнення істини була тут центральною проблемою.

Основні характеристики та критерії істини

- ▶ Істина є правильне відображення суб'єктом об'єктивної дійсності, підтверджене практикою. Протилежним їй поняттям є хибна думка. Хибна думка – це зміст свідомості, який не відповідає реальності, але сприймається як істинне (цю думку треба спростовувати). Основна проблема теорії істини – як можна встановити відповідність одержаних знань реальним об'єктам, які постійно розвиваються.
- ▶ Об'єктивна істина – це такий зміст знань, який не залежить ні від окремої людини, ні від людства в цілому. Об'єктивність істини ніяк не означає її незалежність від інтересів і потреб людини. Навпаки, істина завжди була і залишиться однією з найважливіших гуманістичних цінностей людини.
- ▶ Абсолютна істина означає повне, вичерпне знання про щось. В принципі таке знання можливе, Але оскільки розвивається не тільки пізнання, а й його об'єкт – навколишній світ, то людство може тільки наближатися до нього.

Поняття істини, її абсолютність та відносність

Істина – це такий зміст знань, який відповідає об'єктивній дійсності. І. У пізнавальному лані є відповідністю здійсненності, адекватним відображає об'єкт реальності в свідомості людей.

Успіх нашої діяльності залежить від якими знаннями користується людина. За Арістотеля істина це судження відповідають дійсності, тобто правильна думка. Сутність проблеми істини полягає в можливості отримання об'єктивної істини, тобто такого змісту нашого знання, який не залежить від людини і людства.

Іншими словами, це питання про те, чи мають наші знання об'єктивний зміст. Істинне знання завжди є знанням певного суб'єкта-індивіда, соціальної групи людства в цілому.

Суб'єктивна сторона істини не є чимось таким, що лише заважає пізнанню об'єктивного змісту. Істина як процес є об'єктивною за змістом, але суб'єктивною за своєю формою.

Абсолютна істина – це такий зміст і., який не заперечується цілковито подальшим розвитком науки, а тільки збагачується, доповнюється. Абсолютність істини означає її стійкість, сталість, неспростовність. Будь-яке знання містить в собі дещо таке, що знайдене на віки, що є безумовним – безперечним надбанням людства.

Відносна істина – це істина в основному вірна і з розвитком науки стає все більш досконалою. Догматизм - спосіб мислення, що оперує незмінними поняттями, формулами без врахування нових відомостей практики і науки. Релігіїзм – (лат. відносний) – ідеалістичне вчення про відносності, умовності і суб'єктивності людського пізнання.

Істина завжди одна, але в одній істині є моменти абсолютні і відносні. “Істина є процес сходження від істини відносної до об’єктивно-абсолютної” (Гегель). “Вопрос об истине не решается большинством голосов” (Демокрит). “Истина то, что общезначимо” (Дьюн). Семантика – “Истина выражается в языковой форме». Сучасна наука – “Критерієм істини є суспільно-історична практика”.

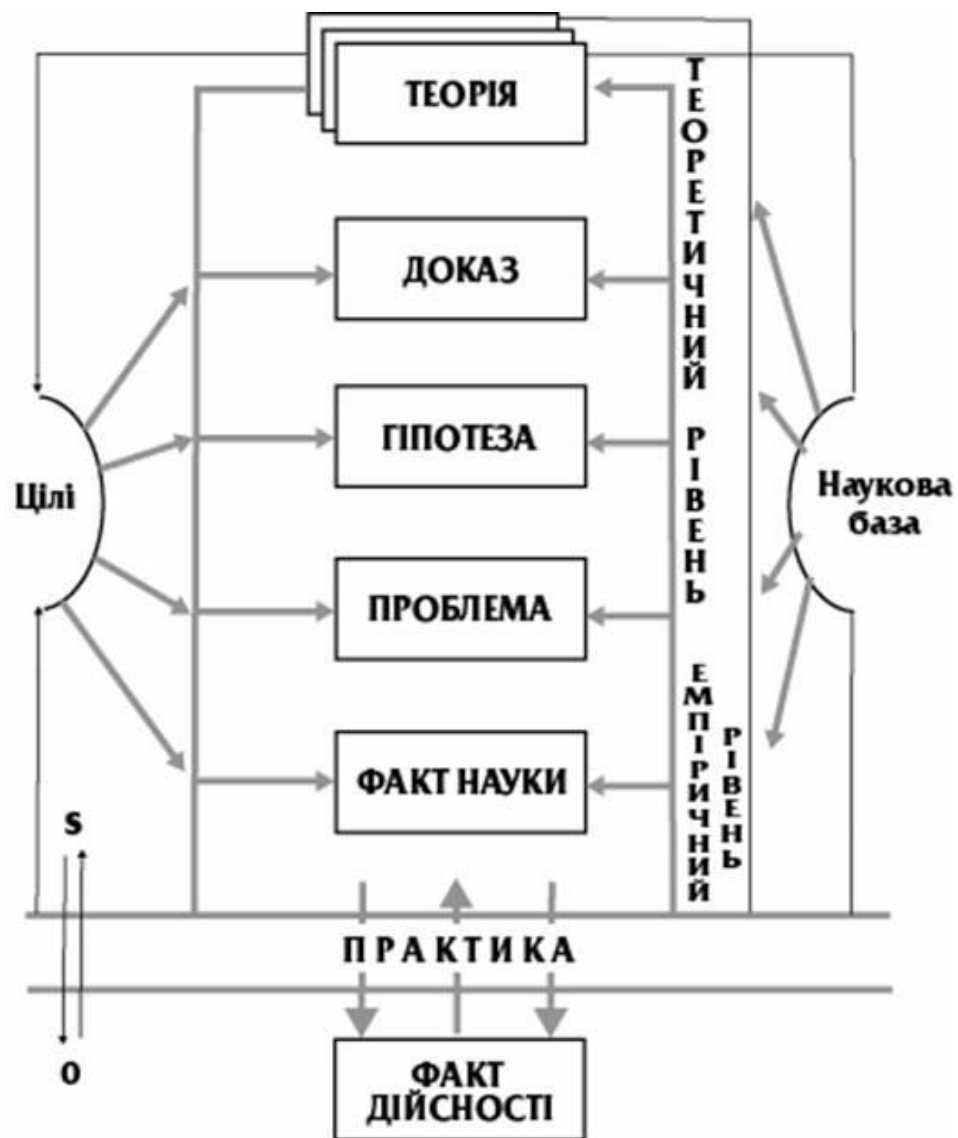

Специфіка наукового пізнання, його рівні і форми

Наукове пізнання являє собою відносно самостійну, цілеспрямовану пізнавальну діяльність, що складається із взаємодії таких компонентів:

- ▶ а) суб'єкта пізнання, тобто особистості чи групи людей, що мають визначений рівень знань, навичок, світоглядні і методологічні установки з приводу своєї діяльності;
- ▶ б) об'єкта пізнання, тобто фрагменту об'єктивного світу, на який спрямована думка і дії суб'єкта пізнання;
- ▶ в) предмета пізнання, тобто конкретних аспектів пізнання, що детермінуються об'єктом пізнання і визначаються у певних логічних формах;
- ▶ г) особливих методів і засобів пізнання;
- ▶ ґ) певних форм пізнання і мовних засобів;
- ▶ д) результатів пізнання, що виражаються головним чином у законах, теоріях, наукових гіпотезах;
- ▶ е) цілей пізнання, спрямованих на досягнення істини і достовірного систематизованого знання, здатного пояснити невідомі науці факти.

У науковому пізнанні формуються і набувають відносної самостійності такі форми:

Теорія – це система узагальненого знання, основних наукових ідей, законів і принципів, які відображають певну частину навколишнього світу, а також матеріальну і духовну діяльність людей. Теорія на відміну від гіпотези є знанням достовірним, істинність якої доведена і перевірена практикою. Вона дає істинне знання й пояснення певної сфери об'єктивної дійсності, дає можливість зрозуміти її загальні, необхідні, суттєві, внутрішні закономірні властивості і зв'язки. Від інших видів достовірного знання теорія відрізняється своєю точною логічною організацією

Список використаних джерел

- ▶ Амелина Е. Понятие «цивилизация» вчера и сегодня //Общ. науки и современность. - 1992. - №2. - с. 94-102.
- ▶ Глобальные проблемы современности. - М.: Мысль, 1981. -с. 285.
- ▶ Грушин Б.А. Массовое сознание. - М.: Политиздат, 1987. -с. 368.
- ▶ Медоуз Д.Х., Медоуз Д.Л., Рендерс Й., Беренс В.В. Пределы роста: доклад по проекту римского клуба «Сложное положение человечества» .- М., 1991
- ▶ Молчанов М.О. Етнополітичний фактор у розвитку цивілізації: історія і сучасність //Філософ, і соціолог, думка.- 1991. -№11. -с. 32.
- ▶ Попов Н.В. Философско-педагогические вопросы гуманизации и гуманитаризации подготовки врачей //2-я респ. науч.-практ. конф. /октябрь 1991/. - К., 1991. - с. 22.
- ▶ Тоффлер. Футурошок. – СПб., 1997.- 464 с.
- ▶ Федотов Н. Когда прогрессивен «прогрессе»? //Свободн. мысль. - 1992. - №6.-с. 65-72.
- ▶ Философские проблемы глобальной экологии.- М., 1983.- 352 с.
- ▶ Биоэтика: проблемы, трудности, перспективы : Материалы круглого стола // Вопросы философии.- М., 1992.- № 10.- С.3 – 28

Дякую за увагу!